

EMPERYALİST 'DEMOKRASİCİLİK' ile
İSLAMCI 'CİHATÇILIK' KISKACINDA
'ARAP BAHARI'

KURTULUŞ
SOSYALİST DERGİ
YAYINLARI

KİTAP DİZİSİ: **21**
KASIM 2012
1 TL

açısından ise, tek ‘çözüm’, varlığını korumak, mümkün olduğu kadar ömrünü uzatmaktır; bunun için de var olan sorunları olabildiğince ‘yönetmek’, ertelemek, ileriye atmaktır. Ama ertelenen sorun yok olmaz; kaçınılmaz olarak, daha büyü- yerek ve üzerine yeni sorunlar eklenerek geri gelir. ‘Arap Baharı’ sürecinin geli- şiminin, onu yönlendirecek komünizm hedefli işçi sınıfı hareketinin yokluğu so- nucunda emperyalizmin denetiminde kalması, süreci farklı tehlikelere de açmış- tır. Geline nokta, dünya ölçeğinde, emperyalistler ve işbirlikçileri ile İran, Rusya, Çin’i karşı saflarda giderek bloklaştıran gelişmeler, bir dünya savaşı tehli- kesini yakınlaştırmış, süreci savaşın eşğine getirmiştir. Ama her süreç, çelişkileri, farklı gelişmelerin tohumlarını da içinde barındırdığına göre, savaş da toplumsal devrimi yakınlaştıırabilir. Bu çerçevede işçi sınıfı enternasyonalizminin savaşa karşı sloganı güncellik kazanır:

Ya devrim savaşı engeller, ya savaş devrime yol açar!

KURTULUŞ
SOSYALİST DERGİ
YAYINLARI

internet: <http://kurtulussosyalistdergi.awardspace.com/>
e-posta: kurtulus.s.d@gmail.com

Tekrar vurgulanacak olursa, *süreci başlatan, işçi sınıfının geçmiş mücadele birimleri temelinde yığınların isyanıdır; sürecin seyri ve ulaştığı sonuçlar üzerinde etkili olan ise, uzun vadeli faaliyetler ve örgütlülük temelinde farklı güçler arasındaki mücadeleler ve dengelerdir. Bu açıdan belirleyici olan, işçi sınıfının uluslararası komünist faaliyet ve örgütlülüğünün eksikliği, tek kelimeyle komünist enternasyonalin yokluğudur. Bu 'boşluğu' dolduran da, Müslüman Kardeşler'den El Kaide'ye islamcı hareketlerin enternasyonalizmi ve emperyalizmin yönlendirdiği ve büyük fonlarla desteklediği 'demokrasi teşvikçiliği' eksenindeki uluslararası çalışma ve örgütlenmelerdir.* Bu uzun vadeli 'kitle çalışması' temelinde, emperyalizm, gelişen süreçlerde politik etkinlik kurmayı başarmaktadır. Ancak bütün süreçler gibi, toplumsal süreçler de (belki hepsinden fazla) karmaşıktır; içerisinde, beklenmeyen doğrultulara yönelebileceği barındırır. Bu dönemin, emperyalizme bağımlılığı, açık baskı ve şiddetle sürdüren işbirlikçi despotik rejimlerden, bunu 'demokrasi' görünümü altında örtterek gerçekleştiren rejimlere geçiş ile karakterize olan değişim süreçleri özellikle 'risklidir', yön değiştirip farklı gelişme yollarına girebilir. Filistin'deki 'demokratikleşme' sonucunda, Gazze'deki seçimleri Hamas'ın kazanması örneğinde olduğu gibi, bunlar en azından kısa vadede, emperyalizm açısından 'istenmeyen gelişmelere' yol açabilmektedir. 'Bahar' ya da 'demokratikleşme' denilen süreçte açık baskıcı, despotik rejimlerin yıkılarak yerini 'ılımlı islamcılar'ın iktidarına bırakılmasıyla radikal islamcı tehdidin bertaraf edilmesi amaçlanıyorsa, bunun tersine 'istikrarın' bozulmasının sağladığı olanaklardan radikal islamcılar yararlanması da aslında şaşırtıcı olmaması gereken bir gelişmedir. Libya'da ABD'nin konsoloslunun yakılıp büyükelçisinin öldürülmesi, Suriye'de isyancılar arasında radikal islamcıların güç kazanması gibi, bu yöndeki gelişmeler, emperyalizmi yeni çözümler aramaya, politikalarında yeni ayarlamalara itmektedir. Türkiye'nin Suriye politikasında ortaya çıkan ani dönüş ve Türkiye'de üslenen Suriye Ulusal Konseyi'nin geriye itilip muhaliflerin Katar'da yeni bir yapıda örgütlenmesi de emperyalizmin yeni politika arayışlarını yansıtmaktadır.

Emperyalizmin çözüm arayışı ise, elbette ki, –yapısı gereği– söz konusu olan sorunun kökten çözümü doğrultusunda değildir. Bütün toplumsal sorunların kaynağı kapitalizmin kendisidir, dolayısıyla bu sorunların çözümü kapitalizmin ortadan kaldırılmasını gerektirir. Bu anlamda burjuvazinin 'çözüm' adına hep aradığı, sorunun ertelenmesi, geçiştirilmesi, anın, günün kurtarılmasıdır, 'kriz yönetimidir'. Kapitalizm içerisinde toplumsal sorunlara çözüm yoktur; çözüm, kapitalizmin yıkılmasıdır, burjuvazinin egemenliğinin son bulmasıdır. Burjuvazi

Yakın zamanda 'Arap Baharı' olarak adlandırılan bir altüst oluş dalgası, Kuzey Afrika-Ortadoğu bölgesindeki bir dizi ülkeye yayıldı. Bu süreçte yaşanan ve sürmekte olan gelişmeler, tek tek ülkelerde uzunca dönemler boyunca 'sarsılmaz, kalıcı istikrar' görünümü kazanmış yönetim ilişkilerinin, rejimlerin, çok boyutlu uluslararası etkileşimler sonucunda, hızla, hatta 'an' diye adlandırılabilir kısa sürelerde sarsılmalarına, değişmelerine, yıkılmalarına yeni bir örnek oluşturdu. Bu yönde tarihsel örnekler olarak, Fransız Devrimi'nin ya da Sovyet Devrimi'nin Avrupa'ya yayılması, Vietnam Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı yarımada'daki diğer kurtuluş savaşlarının izlemesi, Latin Amerika'daki devrimci mücadeleler, İran Devrimi'nin bölgedeki etkileri, Doğu Avrupa'daki karşıdevrimler sayılabilir.

Bu uluslararası etkileşim, bir ülkede başlayan hareketin, değişimin çevresine yayılması ve bütün bölgeyi etkilemesi, devrimci işçi hareketinin, halk hareketlerinin başarı olasılığını artırdığı, önemli bir güç boyutunu oluşturduğu gibi, emperyalist merkezlerdeki politik planlamalarda da hep ilk sıralarda dikkate alındı. Emperyalizm etkinliğini korumak, bağımsızlık mücadelelerini bastırmak için stratejiler geliştirirken bir ülkede başlayan kurtuluş hareketinin komşularına yayılmasını, 'düşen' ülkeyi diğerlerinin izlemesini simgeleyen 'domino taşları' teorisi öne çıktı. Bu teoriye göre bağımlı ülkelerdeki işbirlikçi rejimlerin domino taşları gibi birbiri ardına yıkılıp bütün bölgenin kaybedilmemesi için, hareket başladığı ülkede, ne pahasına olursa olsun, mutlaka ezilmeli, bastırılmalıydı. Bu doğrultuda özellikle kritik ülkelere büyük güç yığıldı, kendisini diğerlerinin izleyeceği ilk 'domino taşının devrilmesini' engellemek için ağır baskıcı diktatörlükler oluşturuldu.

Emperyalizm, soğuk savaş döneminde daha çok savunmacı konumundaydı; devrim ve kurtuluş hareketlerinin yayılmasına karşı etkinlik alanlarını korumak, bağımsızlık girişimlerini, kopuşları engellemek çabasıydı. Bu dönemde, devletlerarası ilişkiler alanında, 'ülke ve toprak bütünlüğü', 'devlet sınırlarının dokunulmazlığı', 'içişlerine karışmama' kavramları ilkeselleştiriliyordu. Ancak bu süreçte sosyalist blok ve Sovyetler Birliği'nin yıkılması, dünya ölçeğinde koşulları değiştirdi; soğuk savaşın kazananı emperyalizm oldu. Bundan sonra emperyalizm, kendi çıkarları doğrultusundaki, emperyalizme bağımlılığın artırılması doğrultusundaki değişimlerin ülkelere, bölgelere yayılabilmesi için, 'küreselleşme' adına, 'dışa açılımın', serbest ticaretin geliştirilmesinin yanı sıra, hak ve özgürlük mücadelelerinin de yaygınlaştığı uluslararası etkileşimin savunulması, desteklenmesi politikasına ağırlık verdi. Küreselleşme döneminde, artık 'insan haklarının evrenselliği', 'insan haklarını çiğneyen devletlere askeri müdahale' savunuları, devletlerarası ilişkilerin yeni ilkeleri olarak öne çıktı. Hatta bu politika, 'haydut rejimlerden' insanları 'koruma sorumluluğu' adına, emperyalistlerin hedef aldıkları ülkelere karşı savaflara girişmelerine ve işgallerine kadar vardı. Öte yandan, dönem değişikliğiyle emperyalist politikalarda gerçekleşen değişim, başvuru 'sopa ve havuç' yöntemleri, yani 'zor ve ikna' unsurları arasındaki ağırlıkların değişmesine de karşılık geliyordu.

mücadelesinin başını çekecek işçi sınıfının komünizmi hedefleyen politik örgüt-lülüğü ve hareketinden yoksunluğudur, işçi sınıfının komünist partisinin yokluğudur, bunun örgütlenmesi çabalarının eksikliğidir. Buna karşılık, kitlelerin örgütlenmesi doğrultusunda çalışma yürütenler, emperyalizm tarafından doğrudan ya da dolaylı biçimde desteklenen 'insan hakları savunucuları' ve 'demokrasi teşvikçileri' ile islamcı hareketlerdir. Kapitalizmin krizinin derinleştirdiği işsizliğe, yoksulluğa işçilerin, emekçilerin isyanıyla başlayan hareketin toplumsal devrime ilerlemek yerine emperyalizmin çıkarlarına hizmet eden bir çerçevede kalmasının temelini buna bağlamak gerekir.

Yaşanan süreç açısından emperyalizmin çıkarları birkaç boyutludur. Bunlar arasında belirleyici olan, toplumsal devrim doğrultusunda gelişecek hareketin başka yöne saptırılarak engellenmesidir. Buna paralel olarak, yıpranan işbirlikçi rejimin yeni bir kesimle yenilenecek bir süre daha varlığını korumasıdır. Bir diğeri, 'düşman görülen', ya da işbirlikçiliği artık 'yetersiz bulunan' rejimlerin yıkılmasıdır. Emperyalizmin işbirlikçi rejimlerinde değişiklik tercih etmesinde temel bir neden ise, dönem değişikliğidir, soğuk savaşın yerini küreselleşme döneminin almasıdır. Soğuk savaş döneminde, 'komünizm tehlikesine' karşı milliyetçi, militarist rejimlerin ulusal devlet savunuları öne çıkmaktaydı; buna karşılık, küreselleşme döneminde, 'insan hakları', 'yerelleşme', 'demokratikleşme' gibi unsurlarla milliyetçi, militarist yapı tasfiye edilirken emperyalist sermayeye iç pazarı bütünüyle kaynaşma derecesinde açmak, emperyalizme daha doğrudan biçimlerde bağlanmak üzere ulusal devletin zayıflatılması ve özellikle Ortadoğu'da, radikal islama karşı 'ılımlı islamın' desteklenmesi politikaları öne geçti. Bu açıdan bakınca, 'Arap Baharı'ndan önce, Türkiye'deki gelişmeler aynı temelde değerlendirilebilir. Bu çerçevede, 28 Şubat, islamcı harekete karşı milliyetçi-militarist yönde son müdahaleyi oluşturur. Buna karşılık, 'ılımlı islam' modeli olarak AKP'nin kurulmasından başlayarak Ergenekon, Balyoz davalarıyla ordunun bileşiminin değiştirilmesi ve daha da önemli olarak devlet yapısındaki konumunun geriye itilmesi, aynı zamanda CHP'de de Baykal'a yönelik komployla 'yeni CHP' denilen yönetim değişikliğinin gerçekleştirilmesi, küreselleşme dönemine uygun olarak milliyetçi, militarist yapının tasfiyesine karşılık gelir.

rak nitelemek yerine, bu toplumsal kalkışmaları mutlak ve toptancı biçimde, 'devrim' veya 'akamete uğramış devrimler', ya da tersine 'emperyalizmin oyunları' diye damgalamaya çalışmak ise, *egemenliğin bir sınıftan diğerine geçmesine karşılık gelen devrim tanımının* belirsizleştirilmesine hizmet etmekten öteye gitmez.

Oysa toptancı ya da mutlaklaştırıcı bir yaklaşım yerine, süreci, ortaklaşmanın yanı sıra farklılaşan özellikleri ve aşamaları ile birlikte ele almak ve değerlendirmek gerekir. 'Arap Baharı' süreci, başlangıç nedenleri ve zamansal olarak ortaklıklar taşımakla birlikte, her ülkede, koşullardaki farklılıklara bağlı olarak, farklı bir gelişim izlemiştir. Yığınların isyanını, patlamasını, yıllardır süren ezilmişlikleri, ekonomik krizin derinleştirdiği yoksullukları etkilemiş; isyanların her ülkedeki sonucunu ise, çeşitli politik aktörlerin uzun vadeli çalışma ve örgütlülüklerine de bağlı olarak, farklı güçler arasındaki mücadeleler ve güç dengeleri belirlemiştir.

Tunus'ta işçilerin, emekçilerin isyanı karşısında Bin Ali rejimi yıkılırken emperyalizmle ilişki içindeki ordu geçişin denetim altında olmasını sağladı. Mısır'da iktidarı belirleyen ordu, işçi sınıfının başını çektiği yığınların isyanı karşısında, emperyalizmin isteği doğrultusunda Mübarek'i feda edip düzeni koruyor, kitle mücadelesinin sağladığı özgürlük ortamından, yıllardır örgütlenmesini geliştirmiş olan Müslüman Kardeşler yararlanıyordu. Bahreyn'deki İran'la yakınlaşma eğilimi taşıyan Şii muhalefet hareketi, emperyalizmin desteğindeki krallık tarafından Suudi askeri gücüne başvurularak bastırıldı. Emperyalizmle sıkı işbirliği içinde El Kaide'ye operasyonlar yürüten Yemen'de, kitlelerin uzun süreli ve kanlı isyanı karşısında, Devlet Başkanı Salih'in sonunda görevi yardımcısına bırakmasıyla, kişi değişikliğiyle rejim korundu. Değerli petrol kaynaklarına sahip Libya'da, emperyalizmle çelişkili ilişkiler geçmişine sahip Kaddafi rejimi, islamcılarının başını çektiği isyan ve emperyalizmin askeri saldırı örgütü NATO'nun müdahalesiyle yıkıldı. Suriye'de, geçmişten beri emperyalizmin hedefinde olan Esad rejimi, emperyalistler ve işbirlikçilerinin, en başta Türkiye, Katar ve Suudi Arabistan'ın isyancılara sağladığı silah, para, lojistik her türlü desteğe karşın, sahip olduğu kitle desteği, askeri gücü ve İran, Rusya, Çin'in desteği sayesinde şu ana kadar varlığını korumayı başardı.

Tek tek ülkelerdeki gelişmeler farklı süreçler izlese de, genelde ortaya çıkan sonuçların, *işçi, emekçi sınıfların yığınsal atılımına karşın bunun bir toplumsal devrime dönüşmemesi, hareketin emperyalizme bağımlı kapitalizm sınırları içerisinde kalması, islamcı hareketin gelişmesiyle birlikte, esas olarak emperyalizmin gelişmeleri yönlendirmeyi başarması* doğrultusunda olduğu söylenebilir. Elbette bunun belirleyici nedeni, yığınların

'DEMOKRASİ TEŞVİKÇİLİĞİ'

Soğuk savaş döneminde, emperyalizmin politikalarında zor unsuru ağır basıyordu. NATO, CENTO gibi askeri ittifaklar, silahlanma yarışı, nükleer savaş tehdidi, Kore Savaşı, Vietnam Savaşı gibi doğrudan savaşlar, bir dizi ülkede askeri müdahaleler, CIA vb. gizli servislerin örgütlediği askeri darbeler öne çıkıyordu. Aynı zamanda da, 'uzun vadede mücadelenin sonucunu askeri araçlardan çok politik araçların belirleyeceği', 'insanların düşünsel olarak kazanılması gerektiği' saptamalarıyla, ikna unsuruna da yer veriliyordu. Bu doğrultuda kurulan ve mali desteğini gizlice CIA'den alan *Radio Free Europe* ve *Radio Liberty*, Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'ne yönelik propaganda yayınları sürdürüyordu. Radyo, 1956 Macaristan Ayaklanmasında kışkırtıcı bir rol oynadığı gibi, 1989'da bir öğrencinin gösteride öldürüldüğü yönünde verdiği yalan haberle Çekoslovakya'daki karşıdevrimin başlangıç ve gelişiminde de önemli katkıda bulundu. Sosyalist bloğun yıkılmasından sonra Doğu Avrupa'ya yönelik yayınlarına son veren radyo, yayınlarını eski Yugoslavya'ya, Kuzey Kafkaslara, İran, Irak, Afganistan'a çevirdi.

Soğuk savaşın antikomünist propagandası, 'özgürlük, demokrasi' adına yapılıyordu. Gorbaçov döneminde Sovyetler Birliği'nde benimsenen ve bütün sosyalist bloğa da dayatılan 'glasnost' politikası, bir bakıma emperyalist politikanın, onun yürüttüğü propagandanın başarısı, zaferi anlamına geliyordu. Yabancılaşma ve bürokratikleşme sonucunda tıkanıklığa sürüklenmiş Sovyetler Birliği, bir yandan silahlanma yarışıyla askeri ve ekonomik olarak baskı altına alınıp sıkıştırılırken diğer yandan da 'haklar, özgürlükler' görüntüsü altında yoğun bir ideolojik bombardımana, mücadeleye tabi tutuluyordu. Glasnost ve Gorbaçov'un –emperyalist kapitalizmle uzlaşma, taviz yönünde– işçi sınıfının, sosyalizmin kazanımlarını, haklarını terk eden, tasfiye eden politikaları, bu mücadelede sosyalizmin yenilmesine, burjuva ideolojisinin egemenliğine karşılık geldi. Askeri olduğu kadar ideolojik mücadelenin sonucunda sosyalizm yıkıldı, soğuk savaşta emperyalizm galip gelmiş oldu.

Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'nde –1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla simgelenen– sosyalizmin yıkılması ve kapitalizme geri dönüş, Romanya dışında, büyük ölçüde kansız gerçekleşti. Karşıdevrimci dönüşümün aldığı bu biçim, aynı zamanda emperyalizmin politikasında 'ikna' unsurunun 'zor' unsuruna ağır basmasına karşılık geliyordu. 'Zor' unsurunun 'ikna' unsurunun arkasına itildiği bu politika, 'sivil itaatsizlik', 'barışçı gösteriler' gibi 'şiddete dayanmayan eylem' ve 'demokrasi teşvikçiliği' olarak kavramlaştırılmıştı.

'Demokrasi teşvikçiliği' politikası, 1970'lerde ABD yönetici çevrelerinde sürdürülen tartışmalara dayanıyordu. CIA tarafından gerçekleştirilen *gizli* operasyonların skandallara yol açıp Senato'da soruşturma açılmak zorunda kalınmasından sonra, 'demokrasi' adına *açık* müdahalelere ağırlık verildi. Yeni politika, 1982'de ABD Başkanı Reagan'ın İngiltere'de parlamentoya yaptığı "Demokrasi ve Barışın Teşvik edilmesi" başlıklı konuşmada, "dünyada demokrasi altyapısını teşvik etmek için ABD'nin yeni bir program başlatacağı" sözleriyle duyurulmuştu. 1983'te, diğer çalışmaların yanı sıra, bugün de ABD'nin 'demokrasi teşviki' politikasının başta gelen aracı olan National Endowment for Democracy (Ulusal Demokrasi Vakfı - NED), Almanya'da partilere bağlı vakıfları örnek alarak ve Amerikan sendikalar konfederasyonu AFL-CIO'nun uluslararası işçi hareketi içinde sürdürmekte olduğu çalışmalar temelinde kuruldu.

ABD'nin dünyanın çeşitli yerlerinde muhalif grupları, sivil toplum örgütlerini finanse ederek desteklemesini, onlarla ilişkilmesini sağlayan NED, yarı-resmi bir yapıya sahiptir. Kendisi ABD Kongresi tarafından finanse edilmesine ve ona hesap vermesine karşın, fonları dağıttığı ve asıl faaliyeti gerçekleştiren 4 kuruluş, Cumhuriyetçi Parti'ye bağlı Uluslararası Cumhuriyetçi Enstitü (IRI), Demokrat Parti'ye bağlı Uluslararası İlişkiler Ulusal Demokratik Enstitüsü (NDI), Ticaret Odası'na bağlı Özel Girişim Merkezi (CIPE) ve AFL-CIO'ya bağlı Amerikan Uluslararası İşçi Dayanışması Merkezi'dir ve bu kuruluşların hesapları da Kongre denetimi dışındadır. Bir NED kurucusu, kendi çalışmalarını, 'daha önce CIA tarafından *gizlice* yapılanların artık *açıkça* gerçekleştirilmesi' olarak niteliyordu. NED Başkanı Carl Gershman ise, "Gelişmiş iletişim ve patlayan bilgi dünyasında, istikrarı teşvik etmek ve ulusal güvenliği savunmak için yalnızca kuvvete bel bağlamak artık olanaklı değildir. İkna artan ölçüde önemlidir ve ABD çok çeşitli düzeylerde insanlara erişmek için teknikler geliştirerek ikna kapasitesini zenginleştirmelidir." (aktaran William Robinson, *Promoting Polyarchy: Globalization, US Intervention and Hegemony*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996, s. 2) diyerek bu doğrultuda dünya ölçeğinde 'demokrasinin' değerlendirilmesini vurguluyordu.

ABD'nin 'Demokrasi Projesi', sosyalist ülkelerdeki muhalefet hareketlerinin desteklenerek rejimlerin yıkılmasını hedeflediği gibi, diğer yandan da bağımlı ülkelerde emperyalizmin işbirlikçisi diktatörlükler ve despotik rejimler karşısında yükselen devrim hareketlerine düzen içi alternatif yaratma amaçlıydı. Vietnam yenilgisi, ABD'yi askeri yöntemler yerine politik yöntemler arayışına itmişti; Ni-

Bu yüzden insan hakları ve demokrasi mücadelesinin taleplerinin emperyalistler tarafından ele alınışının sahteliğinin ve sınırlılıklarının, çifte standartlılığının teşhiri, toplumsal düzeyde, ancak ideolojik ve politik açılardan tutarlı ve bütünlüklü bir siyasi çizginin, işçi sınıfının komünist siyasi çizgisinin oluşturulup yığınların karşısına seçenek olarak konmasıyla başarılı olabilir. Emperyalistlerin manipülasyonları ile işçi sınıfının, ezilenlerin çıkarlarına uygun düşen tutarlı demokratik taleplerin farklılığını ortaya koymak için, bu taleplerin ileri sürülmesinden vazgeçmek değil, onların ötesine uzanmak, demokratik sorunları işçi sınıfının komünizm mücadelesine bağlı olarak ele almak gerekir. İşçi sınıfının komünizm hedefi temelinde, tüm toplumsal sorunlar ve farklı demokratik alanlarla da ilişkili olarak tutarlı bir talepler bütünü oluşturmak, var olan toplumsal sorunların ve her türden demokratik sorunun nedeni ya da sürdürücüsü olan kapitalizmin teşhirini sağlamanın zemindir. Bir diğerinin hilafına başka bir toplumsal kesim adına ileri sürülebilen kesimsel, sınırlı demokratik taleplerin işçi sınıfının ayaklarında sürümek zorunda kaldığı bağımlılık zincirinin halkalarına dönüşmesi, ancak bu şekilde engellenebilir.

'BAHAR' EYLEMLERİNİN NİTELİKLERİ VE SONUÇLARI

'Arap Baharı' diye adlandırılan toplumsal çalkantı ve isyanlar, geniş bir coğrafi bölge üzerinde bulunan her bir ülke için, başlangıcından bugüne, gelişiminde farklılık ve özgünlükler taşımaktadır. Ancak buna karşın, gelişmeleri bir yandan 'devrim' olarak, diğer yandan 'emperyalizmin tezgâhı' olarak tanımlayanlar tarafından, süreç, tek bir tartışma altında toplanmaya çalışılmaktadır. Gerçekte ise, isyanlar, başlangıçta Tunus ve Mısır'daki gelişimi açısından, devrimci gelişmeler ve süreçleri içerip genel grevlerle, milyonların sokaklara dökülmesi ve meydanları ele geçirmesiyle bir toplumsal devrime gelişmeye açık potansiyel taşıırken, Libya ve Suriye aşamalarına geldiğinde, emperyalizmin işbirliğine gönüllü isyancıların ya da onların paralı askerlerinin eylemleri öne çıktı. Bu anlamda tartışmada iki karşı tezi savunan tarafların görüşleri ile gelişmelerin seyri tamamen uyumsuz değildir; aslında her bir siyasi çizginin kendi devrim anlayışına uyan gelişmeleri, sürecin aşamalarında bulabilmesi mümkün olmuştur. Kitlelerin her türden kalkışmasını 'devrim' diye tanımlama eğiliminde olanlar bir taraf, bunun tersine, politik öncüsü olmadan kitlelerin hiçbir siyasal iktidar değişikliğini başaramayacaklarını, bu nedenle de ortada 'emperyalizmin tezgâhları' dışında bir şeyin olmadığını savunanlar ikinci tarafı oluşturmaktadır. 'İsyan', 'halk hareketi' vb ola-

kurmaya, onu saptırmaya, bölmeye ya da yeni işbirlikçiler yaratarak hâkimiyetini sürdürmeye yöneliktir; diğer bir durumda da zayıflatıp yıkmak istediği rejime karşı muhalefeti desteklemesine karşılık gelir. Yukarıda sıralanan emperyalist 'demokrasi teşvikçiliği' politikası uygulamalarında ve 'Arap Baharı' eylemlerinde tek tek bu boyutların örneklerini bulmak mümkündür.

'İnsan hakları', 'demokrasi' gibi taleplerin –bunların gerçek içerikleriyle çıkarına olduğu işçi ve emekçi sınıflar, ezilen halklar yerine– emperyalist politikalar tarafından ileri sürülmesi, desteklenmesi ise, bu taleplerin emperyalizmin çıkarına hizmet ettiği biçiminde tersine bir görünüme ya da algıya da yol açar. Bütün bunların sonucunda, kitlelerin hak ve özgürlük mücadelelerinden geri durmaları, uzaklaşmaları da –en az bu mücadeleler üzerindeki yönlendirmeler yüzünden onların emperyalist politikaların peşine takılmaları kadar– sınıf mücadelesinin gelişimi üzerinde olumsuz yönde etkide bulunur. Buna karşılık, emperyalistlerin de, işbirlikçilerinin de, tüm egemen sınıfların da aldatıcı-saptırıcı politikalarını boşa çıkartacak olan, işçilerin, emekçilerin, ezilenlerin, sonuna kadar hak ve özgürlük mücadelelerini sahiplenerek yükseltmeleri, aynı zamanda da emperyalizmden, egemen sınıf politikalarından bağımsızlıklarını korumaları, hak ve özgürlük kazanımlarını kurtuluşlarının parçası haline getirmeleridir.

Böyle bir tutumun dayanakları, mücadelenin niteliklerinde bulunur. Gerçeklik, çok yönlüdür, çelişkilere dayanır; bu temelde, gelişmeler düz bir yönde ilerlemez, mücadelelere bağlı olarak yön değiştirir. Bu yüzden emperyalizmin, egemen sınıfların kendi çıkarları için başlattığı, desteklediği gelişmeler de, toplumsal hareketlerin, ezilenlerin mücadelelerine bağlı olarak yön değiştirip başlangıçta öne sürülen hedeflerin tam tersi sonuçlara varabilir. Bunun koşulu, ezilenlerin, emekçi sınıfların, toplumsal muhalefetin, egemen sınıf politikalarını izlemek, desteklemek yerine bunlardan kopup bağımsızca kendi mücadelesini yükseltmesi, gelişmelerin sağladığı yeni olanaklardan kendi çıkarları, başarısı için yararlanmasıdır. Bu ise, esas olarak, işçi sınıfının komünizmi hedefleyen politik öncüsüne sahip olmasını ve kitlelere, tüm ezilenlere önderliğini gerektirir. Çünkü toplumsal gelişmenin kendisine yüklediği tarihsel görev, sınıfları ortadan kaldırarak kendisiyle birlikte tüm insanlığın kurtuluşunu sağlamak olan işçi sınıfı, aynı zamanda tüm ezilenlere önderlik ederek hak ve özgürlük mücadelelerini de, emperyalizme ve egemen sınıflara karşı gerçekten, sonuna kadar başarıya götürebilecek olan tek sınıftır.

karagua'da Sandinistlerin zaferi de bu arayışı hızlandırdı. 'Demokrasi Projesi' ve 'demokrasi teşviki' ile emperyalizm, Güneydoğu Asya'dan Latin Amerika'ya bir dizi bağımlı ülkede ulusal kurtuluş mücadelelerine karşı koymak, emperyalizme bağımlılıktan kopuşu engellemek üzere, reform ve 'demokrasi' zemininde toplumsal muhalefetle ilişkilene çabalarına ağırlık verdi.

Filipinler'de 1980'lerin ortalarına doğru Marcos diktatörlüğüne karşı toplumsal devrim hareketi yükseldi. O zamana kadar on yıllardır baskıcı, terörist rejimi doğrudan desteklemiş olan ABD emperyalizmi, desteğini Marcos'tan muhalefete kaydırıldı. NED ve AID (Agency for International Development) üzerinden, Filipinler Sanayi ve Ticaret Odaları, –1 Mayıs Hareketi KMMU gibi sol ve radikal eğilimli sendika ve yığınsal işçi örgütleri karşısında küçük bir azınlığı temsil eden– Filipinler Sendikalar Kongresi, gençlik kulüpleri, KABATID kadın hareketi, NAMFREL Ulusal Özgür Seçimler Hareketi gibi sivil toplum örgütlerini destekledi. Marcos 1985 seçimlerinde Aquino'nun seçim zaferini tanımadığında ise, ABD emperyalizmi, Filipinler ordusuyla güçlü bağlarını kullanarak askeri bir isyan ve diplomatik baskı sonucunda Marcos'un ülkeyi terk etmesini sağladı. Böylece Marcos iktidarı son bulurken ordunun bütünlüğü ve devlet yapısı ile toplumsal-ekonomik düzen korunuyor, emperyalizmle işbirliğini sürdürecektir burjuva kesim iktidara geliyor, buna karşılık geniş yığınların hareketinin üzerinde yükselen, toplumsal dönüşüme ilerleyebilecek, yol açabilecek devrim dalgası da bertaraf ediliyor, etkisizleştiriliyordu.

Şili'de Allende'ye karşı ABD'nin desteklediği 1973 darbesiyle kurulan Pinochet askeri diktatörlüğü 1983'ten sonra kitlesel muhalefet hareketiyle karşılaştı. Bu durumda ABD, 1985'ten sonra desteğinin yönünü değiştirerek muhalefet hareketi içerisinde işbirlikçi aramaya girişti, AID ve NED üzerinden politik yardımlarla muhalefet hareketi içerisinde işbirlikçi bir kesimi destekledi. 1988'deki halkoylaması ve 1990 seçimleriyle 'demokrasiye geçiş' gerçekleşirken muhalefet içerisinde işbirlikçi kesimin hâkimiyeti sağlandı ve toplumsal muhalefetin emperyalizm karşıtı, devrimci bir yönde ilerlemesi, gelişmesi engellendi.

Nikaragua'da, ABD emperyalizmi, Somoza diktatörlüğünü deviren 1979 Sandinist Devrimi'nin ardından karşıdevrimci Kontraların sürdürdüğü iç savaşı desteklemişti. 1987'den itibaren ABD, desteğini karşıdevrimci gerillalara askeri yardımdan muhalif sivil toplum örgütlerine politik yardıma çevirdi. 'Şiddete dayanmayan', 'barışçı' araçlarla gerçekleştirilen 'demokrasi teşviki' programıyla

1990 seçimlerinde Sandinistler yenildi, işbirlikçi bir kesim iktidara gelerek yeniden emperyalizme bağımlılık ilişkilerini kurdu.

1980'lerde NED fonlarının en çok aktarıldığı örgüt, Polonya'daki Dayanışma sendikası oldu. Sosyalist bloğun yıkılmasıyla sonuçlanan Doğu Avrupa'daki karışdevrimci sürecin başını Dayanışma çekti. 1989 yazında Polonya'da Dayanışma hükümetinin kurulmasına varan süreçte olduğu gibi diğer Doğu Avrupa ülkelerindeki muhalefet hareketlerinin gelişmesinde ve iktidara gelmelerinde, NED ve benzeri emperyalist 'demokrasi teşvikçilerinin' mali yardımlarıyla sürdürdükleri sivil toplum desteklerinin önemli katkısı olmuştur. Ancak soğuk savaşın sona ermesi ve rejim değişikliğiyle NED gibi 'demokrasi teşvikçilerinin' faaliyetleri son bulmadı; tersine kapitalizmin restorasyonu, yerleştirilmesi, pazarın emperyalizme açılması, bağımlılık ilişkilerinin kurulup derinleştirilmesi yönünde daha da hız kazandı. Çabalar, öncelikle karışdevrimci sürece direnç gösterebilecek, süreci durdurmaya çalışabilecek güçleri etkisizleştirmek, sonra serbest ticaretin gelişiminin, emperyalist sermaye girişinin önünü açmak üzere yoğunlaştırıldı. En fazla eski Sovyetler Birliği ve eski Yugoslavya ülkelerinde yoğunlaşan bu faaliyetler, yine sivil toplum örgütlerine büyük fonlar aktararak seçim sonuçlarını etkilemek, hükümet değişikliklerini belirlemek biçimini aldı ve 'renkli devrimler' olarak adlandırıldı.

Sovyetler Birliği'nin ortadan kalkmasından sonra, Rusya'da da emperyalistlerin önceliği, bir an önce kapitalist ilişkilerin geliştirilmesi, yabancı sermayeye engel çıkarılmaması, buna direnç gösterebileceklerin alt edilmesi idi. Bu doğrultuda, 1996 başkanlık seçimlerinde anketlere göre seçimleri kazanmak durumunda olan Rusya Federasyonu Komünist Partisi lideri Zyuganov'a karşı, Yeltsin'in kazanması için milyarlarca dolar harcayarak sürdürdükleri kirliliği propaganda kampanyasıyla oy dengelerini değiştirmeyi başardılar. Böylece Yeltsin'in devlet başkanlığını kazanmasıyla, devlet işletmelerinin hızla özelleştirilmesi de güvenceye alınmış oldu.

Yugoslavya'nın parçalanması savaşlarla gerçekleşti. 1999'da Belgrad'ın bombalandığı NATO müdahalesiyle Kosova Sırbistan'dan kopartıldı. 2000'deki Sırbistan seçimlerine yönelik olarak ise, Otpor adlı gençlik örgütünün 'sivil direniş' taktikleri öne çıktı. NED'in fon aktardığı Albert Einstein Enstitüsü gibi, Soros'un Açık Toplum Enstitüsü tarafından da desteklenen Otpor, 'sivil direniş' teorisi olarak, Gene Sharp'ın 1993'te Myanmar için hazırladığı *Diktatörlükten Demokrasiye* adlı kitabını benimsemişti ve bu konuda ABD'li emekli albay Helvey

Zor ve şiddetin ağır bastığı politikalara, *militarizm, milliyetçilik, ırkçılık, faşizm* gibi akımlar eşlik ediyordu. İnkna ve rızayı öne geçiren politikalar ise, *özgürlük, hak mücadeleleri, sivil toplum örgütleri* gibi toplumsal unsurlarla bağlantılanma çabasında. Bu ikinci yaklaşım da, benzer bir görünüm ya da sunum altında, gerçekte farklı boyutlar içeriyor. Bu boyutlardan ilki, kitlelerin taleplerine sahip çıkarak kendi politikalarına toplumsal destek sağlama çabasıdır. Diğer, toplumsal hareketle ya da en azından onun bir kesimiyle ilişkilenerken hareket üzerinde etkinlik kurma, hareketi saptırma, olmazsa bölme ve böylece sonuçta kendisine karşı çıkacak hareketi engelleme çabasıdır. Devrimci harekete karşı reformizmin, komünizme karşı sosyal demokrasinin, ulusal kurtuluşa karşı ulusal özerklik ya da ulusal azınlık haklarının, radikal islama karşı ılımlı islamın desteklenmesi, bu yönde politikalara karşılık gelir. Öte yandan, işbirlikçisi rejim yıpranıp toplumsal muhalefetin basıncıyla yıkılma tehlikesi belirlediğinde ve emperyalizm de şiddetle bastırma yerine rıza arama politikalarına yöneldiğinde, emperyalizm açısından toplumsal muhalefetle ilişki kurmak, 'at değiştirerek' hâkimiyetini yeni rejim üzerinden sürdürme çabasıdır. Emperyalizm eski işbirlikçisinden desteğini çekip onu feda ederken yeni liderlerden yeni işbirlikçiler yaratabilirse bağımlılık ilişkisinin de sürmesini sağlamış olur. Geriletmesini ya da yıkılmasını hedeflediği bir rejim söz konusu olduğunda ise, rejimin muhalefetiyle kurulan ittifak ya da destek ilişkisi, 'düşmanın düşmanını dost' görmek anlayışına temellik eder. Bu tür bir ilişki, kitle hareketi açısından olduğu kadar, emperyalizm açısından da tehlike taşır. Tehlike, kitle hareketi açısından hedefinden sapıtılmak, emperyalizmin politikalarına hizmet etmekse, emperyalizm açısından da yükselmesine destek olduğu hareketin –denetimi altında tutamazsa– kendisine karşı dönmesidir. Bir defa yükselişe geçen kitle hareketinin, –egemen sınıfların, emperyalistlerin çıkarları doğrultusunda başlatılmış olsa da– onu başlatanların denetiminden çıkması ve farklı bir yöne, bu kapsamda, kendi gerçek çıkarlarını talep eden bir doğrultuya yönelmesi olasılığı her zaman bulunur.

Bu anlamda, emperyalist merkezler tarafından gündeme getirilen, basın, iletişim özgürlüklerinden örgütlenme, seçim özgürlüklerine, azınlık haklarından sendikal haklara uzanan, 'demokrasi', 'insan hakları' adı altında ileri sürülen politikalar, görünüşte tutarlı tek bir talepler bütünlüğü gibi sunulmasına karşın, gerçekte, farklı durumlara yönelik olarak farklı içerik taşır. Burada vurgulandığı gibi, emperyalizm açısından bu politikalar, bir durumda, kendisine kamuoyu desteği, meşruiyet kazandırma amaçlıdır; başka bir durumda, muhalefet hareketiyle ilişki

rülenlerin çıkarlarıyla egemenlerinkiler arasında kısmi ortaklıklar aramaya kadar uzanan, –bir bölümünün maddi dayanakları bulunsa da– kitleleri aldatmaya varan ve egemen sınıflara hizmet eden bu düşüncelerin topluma hâkim kılınmasıyla sağlanan ideolojik egemenlik, nüfusun ezilen, sömürülen çoğunluğunu düzen içerisinde, egemenlik altında tutmanın bir diğer aracıdır. Bu bakımdan, denebilir ki, egemen sınıfın egemenliğini sürdürebilmesi, ezilen sınıfların rızasına bağlıdır, bu ölçüde olanaklıdır.

Sömürücü-ezen ve sömürülen-ezilen sınıflar arasındaki egemenlik ilişkisinin genel olarak geçerli özelliği, bu ilişkinin hem baskı ve zora hem de ikna ve rızaya dayanmasıdır. Bunun özel olan, koşullara dayanan yanı ise, –‘sopa ve havuç’ diye de anılan– *zor* ile *ikna* unsurlarının birbirlerine göre ağırlığıdır; koşullara bağlı olarak, birinin ya da diğerinin ağır basması, öne geçmesidir. Bunlar, sınıflar mücadelesi tarihi içinde bütün egemen sınıfların uyguladıkları yöntemler olarak ortaya çıkarken emperyalist politikalar için de geçerlidir. Emperyalist politikalar bir yandan zora, şiddete dayanırken bir yandan da emperyalizmin hâkimiyetini, bağımlılığı meşru gösterecek, yığınların emperyalist politikaları desteklemelerini sağlayacak çabalar da açık şiddete eşlik etmiştir. Bunun yanı sıra, koşullardaki değişikliklere bağlı olarak, başvurulan bu yöntemlerin –‘sopa ve havucun’– birbirlerine göre ağırlıkları da değişmiştir.

Emperyalizm, öncelikle sömürgecilikle, askeri müdahale, işgal ve savaşlarla anılır. Yeni-sömürgecilik, bağımlılığın, görünüşteki ulusal bağımsızlık örtüsü altında gizlenerek kabul ettirilmeye çalışıldığı biçimin adıdır; emperyalizme bağımlılığın –konumunu ve kazandığı çıkarları emperyalizme hizmet etmesine borçlu– yerel işbirlikçi egemen sınıf aracılığıyla sürdürülmesine dayanır. Bağımsızlık görüntüsü, kitleleri emperyalizme bağımlılık içinde tutmaya ikna etmekte yeterli olmadığında, bağımsızlık mücadeleleri geliştiğinde de, emperyalizm, hâkimiyetini sürdürebilmek için, işbirlikçisi rejimleri korumak üzere, gizli servisler ve kontrgerilla harekâtlarından askeri darbelere kadar uzanan çeşitli zor ve şiddet araçlarına başvurmuştur. Soğuk savaş döneminin sona ermesinden sonra ise, Yugoslavya, Irak, Afganistan’da olduğu gibi, yine askeri müdahalelere, savaşlara başvurulmakla birlikte, genel olarak ‘küreselleşme’ adına vurgu, ikna yöntemiyle politikalarına kitlesel destek sağlamak üzere, ‘demokratikleşme’, ‘insan hakları’ söylemlerine kaymıştır. ‘Sert güç’, ‘yumuşak güç’, ‘akıllı güç’ deyimleri de, koşullara bağlı olarak bu araçlar arasında ağırlıkların değişmesine karşılık gelmektedir.

tarafından Macaristan’da Budapeşte’de verilen seminerlerde eğitilmekteydi. Otpor, seçimlerin ardından Miloşević’in ‘Buldozer Devrimi’ ile devrilmesinde anahtar rol oynadı. Bundan sonra Otpor, kendi rejim değişikliği deneyini Ukrayna, Gürcistan vb. diğer ülkelerdeki benzer hareketlere aktarmak üzere uluslararası eğitici rol üstlendi.

Gürcistan’da, NED, AID vb. ile Soros’un büyük para desteği ve Otpor’un eğittiği gençlik örgütü Kmara’nın ‘sivil direniş’, ‘barışçı protesto’ kampanyalarıyla, 2003 seçimlerinin ardından ‘Gül Devrimi’ gerçekleştirildi. Şevardnadze devrildi, yerine Amerikan eğitilmiş Saakaşvili geçirildi.

Ukrayna’da 2004 başkanlık seçimlerinde milyonlarca dolar akıtan emperyalistler, yine Otpor ve Kmara tarafından eğitilen gençlik örgütü Pora’nın ‘sivil direniş’ taktiklerine dayanan ‘Turuncu Devrim’ ile Yanukoviç’e karşı Yuşçenko’nun başkanlığa gelmesini sağladılar.

Kırgızistan’da, ABD üssünün yanı sıra Rusya’ya da üs açma izni veren Akayev, 2005 seçimlerinin ardından, ‘demokrasi teşviki’ için gelen milyonlarca dolar ve ‘KelKel’ gençlik örgütünün düzenlediği protestoların sonucunda ‘Lale Devrimi’ ile devrildi.

Venezüella’da, Chavez’e karşı, muhaliflere aktarılan büyük fonlarla desteklenerek, 2002’de düzenlenen darbe başarısız oldu.

Küba’da, iktidarın devrilmesi amacıyla, ‘demokrasi’ adına karşıdevrimcilerin desteklenmesi sürüyor.

‘BARIŞ’

Bir cephesini NATO’nun diğer cephesini Varşova Paktı’nın oluşturduğu soğuk savaş, iki kutuplu bir dünyaya karşılık geliyordu. Soğuk savaşın sonucunda yenilip dağılan ve ortadan kalkan Varşova Paktı ve sosyalist blok oldu. Böylece iki kutuplu dünya yerini tek kutuplu dünyaya bıraktı. Yeni Dünya Düzeni olarak adlandırılan bu tek kutuplu dünya, ‘barış’, ‘demokrasi’, ‘insanlığın ortak çıkarlarında buluşma’, ‘savaşların son bulması’ olarak savunulmuştu. Bu söylem temelinde de soğuk savaş döneminin bazı kronikleşmiş, çoğu ulusal sorun temelli çatışmalarında ‘çözüm arayışları’ gündeme geldi.

Güney Afrika’da ırkçı apartheid rejimi, Mandela’yı 27 yıllık haptisten serbest bırakıp müzakereye oturdu. Apartheid kaldırılıp 1994’te yapılan seçimlerde Afrika Ulusal Kongresi ANC, büyük bir çoğunlukla iktidara geldi. Kuzey İrlanda’da özerk bölge yönetiminin 1972’de askıya alınmasına yol açmış olan Cumhuriyetçi

(Katolik)-Birlikçi (Protestan) çatışması, 1998'de Belfast (Hayırlı Cuma) Anlaşması ile farklı bir sürece girdi. Ateşkes ve silahsızlanmayı içeren barış sürecinde 2007'de Birlikçi ve Cumhuriyetçi Partilerin katıldığı Kuzey İrlanda hükümeti oluşturuldu.

Kıbrıs, Keşmir, Filistin, Kürt sorunlarını da içeren başka sorun ve çatışmalara son verme girişimleri ise, sonuca ulaşamadı. Kıbrıs'ta, 2004'te, birliğe razı edilemek için Türk kesiminin taleplerine ağırlık veren Annan Planı, Rum kesiminden destek bulamayıp referandumdan döndü. Filistin'de, 1993'te Oslo Anlaşması ile Filistin Ulusal Yönetimi oluşturulmakla birlikte, 2006'da seçimleri Gazze'de Hamas'ın kazanması –'demokrasi' adına sürdürülen desteğin çekilmesiyle emperyalistlerin maskelerinin düşmesine neden olmasının yanı sıra– İsrail'le çatışmaları tırmandırdığı gibi, bu çatışmalara Hamas ile El Fetih arasındaki çatışma da eklendi.

ORTADOĞU'DA EMPERYALİZMİN DEĞİŞEN POLİTİKALARI

Ortadoğu, emperyalizmin dünya ölçeğindeki politikalarında hep özel bir yer, merkezi bir yer tuttu. Bu anlamda, Ortadoğu, emperyalist saldırı ve çatışmaların olduğu gibi, 'barış' vb adlarla girişilen yeniden düzenleme, 'reform' çabalarının da odağında oldu. Soğuk savaş döneminde, emperyalizmin bölgedeki 'jandarmalığı' rolünü üstlenen İsrail, Filistin üzerindeki açık ırkçı, saldırgan, sömürgeci politikalarıyla halkların dünya ölçeğinde birinci sırada düşmanı konumundaydı. Buna bağlı olarak soğuk savaş dönemi sona erip yeni döneme geçildiğinde, bir dizi 'çatışmalı sorunun çözülüp çatışmanın ortadan kaldırılması', 'barış' adına izlenen politikalar ve girişilen süreçler arasında İsrail-Filistin çatışması, Filistin sorunu, –süreç, çözümle, barışla sonuçlanmasa da– gündemde ön sırada yer aldı.

Ortadoğu, soğuk savaş ertesinde bir başka açıdan daha, emperyalizmin dünya ölçeğindeki politikalarında önem kazandı, öne çıktı. Soğuk savaşın sonunda sosyalizmin yenilgisine bağlı olarak emperyalizme karşı muhalefet hareketleri içinde islamcılık ortaya çıktı ve ağır bastı; bir bakıma, ideolojik düzeyde, emperyalizm karşıtı hareketler içinde, sosyalizmin gerilemesinden doğan boşluğu, islamcılık doldurdu. Bununla bağlantılı biçimde, dünya çapında en ön plandaki, emperyalist kapitalizm ile sosyalizm arasındaki ideolojik karşıtlık, yerini Batı ile İslam arasındaki karşıtlığa, kutuplaşmaya bırakırken, emperyalizmin saldırı okları da, daha

EMPERYALİZMİN EGEMENLİK YÖNTEMLERİ: ZOR VE İKNA

Başlangıç noktasında ortaklıklar taşımakla birlikte, 'Arap Baharı' süreci, her ülkedeki gelişmesinde birbirinden farklılaştı. Sürecin her ülkede farklı bir seyir izlemesinin arkasında çeşitli nedenler bulunur. Bunlar arasında ülke koşullarındaki farklılıklar, emperyalizmin politikalarındaki değişiklikler, bu politikaların ilişkiye geçtiği ya da karşı karşıya geldiği çeşitli güç ve odakların tavır ve tutumları ve bunların birbirlerine göre etkinliklerinin önemi ve oranı sayılabilir. Dünya koşullarındaki tarihsel değişime, soğuk savaş döneminin yerini küreselleşme döneminin almış olmasına bağlı olarak emperyalizmin politikalarında genelde bir değişim söz konusu olduğu gibi, bu genel politikaların tek tek ülkelere uygulanmasında da koşullara bağlı olarak farklılıklar ortaya çıkar. Öte yandan, gelişme süreçleri de tek boyutlu değildir; daha açık bir anlatımla, süreçler tek bir merkezden planlandığı gibi, otomatik olarak gerçekleşemez. Toplumsal gerçeklik, egemen sınıfları, ezilen sınıfları, ara sınıfları, bu sınıfların alt kesim ve tabakalarını, grupları, bunların birbirleriyle ve çeşitli politik temsilcileriyle aralarındaki mücadeleleri, kurulan ve bozulan işbirliği ve ittifak ilişkilerini içerir. Süreci belirleyen, sınıf mücadelesinin karmaşıklığı içerisinde değişen çeşitli koşulların oluşturduğu farklı boyutlardır; sonuçta, genel ve özel koşullar birlikte rol oynar. Son örneklerde de ortaya çıktığı gibi, uluslararası koşullar, etkileşim, hareketin ülkeden ülkeye yayılmasına, bir biçimde etkilemesine neden olabilmektedir; ama bu etkinin aldığı biçimi, sürecin sonucunu yerel, ulusal koşullar belirlemektedir. Bu yüzden, sözü edilen bütün ülkelerdeki süreçler 'Arap Baharı' adı altında toplansa da, her birinde, *sivil direniş*, *darbe*, *silahlı isyan*, *askeri müdahale* gibi farklı gelişmeler söz konusudur.

Bu örneklerin de gösterdiği gibi, toplumsal gelişmeler ele alınırken genel ve özel koşullar birlikte değerlendirilmelidir. Sınıflar mücadelesinin en genel özellikleri arasında, egemen sınıfların egemenliklerini korumak için zora başvururken aynı zamanda da buna rıza gösterilmesini sağlamaya çalışmaları yer alır. Sömürücü egemen sınıflar, nüfusun bir azınlığını oluşturduklarından, nüfusun geri kalanını, ezilen, sömürülen sınıfları egemenlikleri altında tutabilmek, sömürülerini sürdürebilmek için, şiddet ve terörü de içerecek biçimde, baskı ve zor uygulamaya ihtiyaç duyarlar. Ama her zaman için bu zor ve şiddete, şu ya da bu ölçüde ve farklı biçimlerde de olsa, ezilenlerin rızasını alma, ikna çabaları eşlik eder. 'Düzenin değişmezliği', hatta 'tanrı buyruğu' olduğu düşüncesinden ezilenlerin, sömü-

Salih'in uzlaşma sonucu görevini yardımcısına bırakmasıyla, değişim kişi değişikliğiyle sınırlı kaldı, rejim korunmuş oldu.

Devlet yapısı klasik anlamda bürokratik ve militarist aygıttan oldukça farklı olan Libya'da, –İslamcı hareketin geçmişinden gelen güçlü temellerinin bulunduğu– Bingazi'yi ayaklanmacılar birkaç gün içinde ele geçirdiler. Karşı saldırıya geçen Kaddafi birlikleri ilerlerken BM Güvenlik Konseyi'nden çıkartılan karara dayanarak Fransa'nın başlattığı ve sonra komutasını NATO'nun üstlendiği askeri müdahalenin desteğinde, isyancılar aylarca süren bir savaşın sonunda rejimi devirdi, Kaddafi öldürüldü. Rejim değişikliğinin ardından ülke ve petrol kaynakları emperyalist tekellere daha doğrudan biçimde açılmakla birlikte, merkezi otoritenin gevşemesiyle, kabileler, aşiretler, yerel gruplar arasındaki çatışmalar öne çıktı, El Kaide gibi radikal islamcılar güç kazandı.

Suriye'de protesto gösterilerinin yerini silahlı saldırı ve çatışmaların, terör eylemlerinin alması için fazla zaman geçmedi. Ancak Suriye'de halk desteğinin yanı sıra iktidara bağlı ve güçlü bir ordu bulunuyordu. Rusya ve Çin'in daha önce Libya konusunda aldatılmış oldukları gerekçesiyle bu defa Suriye kararını veto etmelerini aşamayınca, emperyalistler, –Türkiye'nin müdahale çağrılarını ve çabalarına karşın– şu ana kadar BM Güvenlik Konseyi kararı olmadan doğrudan askeri müdahaleye kalkışmaktan uzak durdular. Hatta isyancılar arasında radikal islamcılarının güçlenmesi karşısında desteklerini de sınırladılar. ABD Başkanlık seçimleri ile eşzamanlı olarak ise, bir yandan muhaliflerin daha geniş bir koalisyonu Katar'da örgütlenirken bir yandan da –'Arap Baharı' arifesinde aralarında askeri işbirliği anlaşması yapmış olan– İngiltere ve Fransa, yine 'askeri seçenekleri' gündeme getirmeye başladı. Gelişmelerin bu aşamasında, ekonomik bunalım sonucunda işçi, emekçi kitlelerin işsizliğe, yoksulluğa isyanıyla başlayan 'Arap Baharı' süreci, Ortadoğu ve dünya ölçeğinde, emperyalistler ve işbirlikçilerinin bir yanda, İran, Rusya, Çin'in diğer yanda saflaştığı bir noktaya ulaştı. Rusya ve Çin'in vetosu şimdilik emperyalistlerin müdahalesini durdurdu. Ancak daha önce emperyalizmin hedef aldığı eski Yugoslavya'da ve Afganistan'da NATO müdahalelerinin BM kararı olmadan gerçekleştirildiği hatırlanırsa, geleneksel noktanın askeri müdahale ve savaşa yakınlık derecesi de ortaya çıkar.

belirgin biçimde, islamcı hareketin yaygınlaştığı, kitlesel destek kazandığı Ortadoğu'ya yöneldi. Emperyalizmin islamcı harekete karşı politikası ise, genel olarak muhalefet hareketlerine karşı olduğu gibi, iki yönlü oldu: bir yandan doğrudan açık şiddete başvurarak askeri yöntemlerle bastırmaya, ezmeye çalışmak, diğer yandan içinden 'ılımlı', işbirlikçi bir kesim yaratarak 'satın alma' yöntemiyle saptırmaya, etkisizleştirmeye çalışmak.

Ortadoğu'da islamcı harekete karşı emperyalizmin başvurduğu doğrudan açık şiddet politikası, işbirlikçisi rejimlerin uyguladığı baskı ve terörden askeri darbelerle, emperyalistlerin gerçekleştirdiği askeri müdahale ve işgallere uzandı. Ceza-yir'de 1991'de seçimleri İslami Selamet Cephesi'nin kazanması üzerine ordu darbe yaparak dine dayalı partileri yasaklayıp olağanüstü hal ilan etti. Bunun sonucunda başlayan iç savaşta on yılda 160 bin kişi öldü. Somali'de 1991'de başlayan iç savaşta ABD önderliğinde BM müdahaleleri, karşılaştığı direniş karşısında başarılı olamadı ve kaotik bir parçalanmaya yol açmaktan öteye gidemedi. Somali'de islamcı güçler ile Batı desteğindeki güçler arasındaki savaş sürüyor. 2001'de Afganistan'da El Kaide ve Taliban'a karşı ABD önderliğinde başlatılan ve sürmekte olan savaş, New York'ta İkiz Kulelere gerçekleştirilen saldırı ile gerekçelendi. Irak'ta 1991'dekinden sonra 2003'te Saddam rejimine karşı başlatılan 2. Savaş için bir gerekçe olarak ise, yine 'El Kaide'ye destek olmak' iddiası ileri sürüldü.

Doğrudan askeri müdahaleler, savaşlar, yol açtığı maddi ve insani kayıplar ve yıkımla emperyalist ülkelerde tepkileri, muhalefeti geliştirdiği gibi, aynı zamanda bastırmaya çalıştığı güçlere desteğin artmasına, yayılmasına neden oldu. Bu temelde, Ortadoğu'da da emperyalizmin politikasında, açık şiddete göre 'iknaya' ağırlık veren yöntemler öne çıktı. Kitlelerin –radikal akımları desteklemeye yönelebilecek– olası muhalefet hareketlerini denetim altına alabilmek için, 'yerleşik despotik rejimlerin değiştirilmesini hedefleyen' Büyük Ortadoğu Projesi gibi, 'demokrasi teşviki' programları uygulamaya konuldu. 2004 başında ABD Başkanı Bush, NED'in bütçesinin iki misli artırılmasını ve Ortadoğu'ya odaklanmasını istiyordu.

Yıllarca sürdürülen çalışmaların ürünleri ise, 'Arap Baharı' eylemleri sırasında beliriyordu. 2011'e gelinip Mübarek rejimine isyan hareketi yükseldiğinde, NED'e bağlı National Democratic Institute Başkanı (eski ABD Dışişleri Bakanı) Madeleine Albright, Mısır'da bir süredir –Mübarek'in devrilmesinden önceki yıllarda– son derece aktif çalıştıklarını anlatıyordu.

Wikileaks tarafından sızdırılan ABD Dışişleri Bakanlığı yazışmalarında Suriye'de yürütülen benzer çalışmalar da yer alıyordu. Dışişleri Bakanlığının –ABD'li bir 'sivil toplum örgütü' olan– Demokrasi Konseyi'ne aktardığı milyonlarca dolarla, Müslüman Kardeşler kökenli Adalet ve Kalkınma Hareketi doğrultusunda yayın yapan Barada televizyonunun (Suriye'de muhalefeti desteklemek amacıyla) 2009'da Londra'da kurulduğu belgelerden anlaşılıyordu.

'ARAP BAHARI'

Rejimlerin büyük çoğunlukla emperyalizmin işbirlikçisi, despotik nitelik taşıdığı Ortadoğu'da, Büyük Ortadoğu Projesi, 'demokrasi' adına, rejimlerin değişmesi, yönetimlerin yenilenmesi, neo-liberal uygulamalarla iç pazarın emperyalizme daha doğrudan biçimde açılması, böylece emperyalizme bağımlılığın daha da sıklaştırılması hedefiyle ileri sürülmüştü. Büyük Ortadoğu Projesi, 2003'te Irak'ın işgaliyle Saddam rejiminin yıkılmasını sağlamaktan öteye, diğer ülkelerde rejim değişikliklerine yol açmadı. Gelişen süreçte ise, açık şiddet yerine 'ikna'ya, askeri müdahale yerine 'demokrasi teşvikine' öncelik veren politikalar ağırlık kazanmaya başladı. Bush döneminin ardından, ABD Başkanlığına seçilen Obama, öncelikle İslam dünyasına sesleniyor, 'demokrasi' vurgusuyla 'İslam düşmanı olmadıklarını' anlatıyor, Ortadoğu'da ABD saldırganlığına karşı oluşmuş tepkileri tersine çevirmeye çalışıyordu. ABD'nin bu politikası doğrultusunda, Ortadoğu'da 'demokrasi teşviki' çalışmaları da hızla sürüyordu. Bu çalışmalar, 2011'de bölgede muhalefet hareketlerinin gelişiminde, yönlendirilmesinde etkili oldu.

Kitle hareketlerinin ortaya çıkmasında ve çatışmalar biçimini almasında, ekonomik gelişmeler, en önemlisi işsizlik ve yoksulluktaki artış büyük rol oynadı. 2008'de ekonomik kriz gelişirken gıda maddelerine ilişkin gerçekleşen olağanüstü fiyat artışları, dünyanın birçok yerinde olduğu gibi, –başta Mısır ve Tunus'ta olmak üzere– Ortadoğu'da da gösterilere, isyanlara yol açmış, hayat pahalılığın, işsizliği protesto edenlerin günlerce güvenlik kuvvetleriyle çatıştığı hareketler şiddetle bastırılmıştı.

Yoğun bir eğitilmiş genç nüfusu bulunan Tunus'ta, 2010'da ekonomik krizin ağır derecede etkileriyle tırmanan işsizlik, yeniden protestolara, çatışmalara, grev hareketlerine neden oldu. Aralık 2010'da işsiz bir gencin kendisini yakmasının tetiklediği kitle hareketi bütün Tunus'a yayıldı. Polis çatışmaların sürdüğü gösteri ve grevlerde 'tarafsız' kalan ordu, Ocak 2011'de yönetime el koydu; Devlet Başkanı Bin Ali ülkeden kaçtı. Yeni hükümet kurulduktan sonra devam eden

Başlangıç noktasında ve sokağa dökülen kitlelerin diğerlerine ilham kaynağı olması anlamında ortaklıklar taşımakla birlikte, her ülkedeki hareket kendi özgül koşulları temelinde farklı gelişme çizgisi sergiledi. Bölgedeki kitle hareketi, kapitalizmin gelişmesiyle gelir farklılıklarının derinleştiği, ekonomik krizle birlikte işsizlik ve yoksulluğun olağanüstü boyutlara tırmandığı Tunus'ta patladı. Rejim, yıllardır yaptığı gibi, hareketi şiddete başvurarak polis gücüyle bastırmaya çalıştı; ancak başarılı olamadı. Bu sırada, isyanın başlangıcında, Fransa'nın Bin Ali'ye hareketi zorla bastırmak için yardım teklif etmiş olduğu da sonradan ortaya çıktı. ABD ise, ordunun komuta kademesiyle ilişkiye geçmişti. Göstericilerle hükümet arasındaki çatışmada 'tarafsız' kalan ordu, yönetime el koyarak 'rejim değişikliğinin' 'yumuşak' biçimde, 'kaosa yol açmadan' gerçekleşmesini sağladı. İktidar partisinin yasaklanıp islamcılar dâhil muhalefet partileri üzerindeki yasakların kaldırılmasından sonra yapılan seçimlerde çoğunluğu alan 'ılımlı islamcı' parti bazı laiklerle koalisyon hükümeti oluşturdu. Kitle mücadelelerinin ağırlığı, kapitalist sömürüye, işsizlik ve hayat pahalılığına isyandan islamcılarla laikler arasındaki mücadelelere kaydı.

İşçi sınıfı hareketinin en köklü olduğu Mısır'da (Türkiye gibi) militarizmin belirleyici olduğu bir diktatörlük bulunuyordu. Muhalefet içerisinde en örgütlü gücü –yüzyıla yakın bir geçmişe sahip– Müslüman Kardeşler oluştururken emperyalist merkezlerden desteklenen 'demokrasi teşviki' çalışmaları da sürdürülüyordu. Tunus'ta Bin Ali'nin devrilmesinin ardından milyonların sokağa döküldüğü grev ve gösteriler karşısında, emperyalistlerin de isteğiyle, Mübarek, yönetimi Yüksek Askeri Konseye bıraktı. Askeri yönetime karşı dozu azalarak da olsa süren mücadeleler içerisinde fazla öne çıkmamaya çalışan Müslüman Kardeşler, parlamento ve cumhurbaşkanlığı seçimlerinin kazananı oldu. İşçi sınıfının mücadeleleri sürmekle birlikte, kendi siyasi önderliğinden, komünist partisinden yoksunluğu, Mübarek'in devrilmesine yol açan kitle hareketinin toplumsal bir devrime dönüşmesini engelledi; bunun sonucunda iktidar değişikliğine karşın kapitalist ilişkiler sürdürülmüş oldu.

Nüfusun çoğunluğunun Şii ve İran'la yakın ilişkilere sahip olduğu Bahreyn'de, Sünni krallığa karşı isyan, emperyalizmin politikalarına da uygun olarak, ülkeye çağrılan Suudi kuvvetleri tarafından bastırıldı.

Emperyalizmin desteğiyle Şii isyancılara ve El Kaide'ye karşı askeri operasyonlar sürdürülen Yemen'de, –Tunus isyanının ardından gelişerek yüzlerce kişinin ölümüne karşın aylarca süren gösteri ve çatışmalardan sonra– devlet başkanı

lımla gerçekleşti. On binlerce sivil, isyancı ve askerın öldüğü çatışmalar, katliamlar, bombalı saldırılar devam ederken Temmuz 2012'de, ulusal güvenlik toplantısındaki patlamada, savunma bakanı ile Esad'ın 5 kurmayı öldü; Kızıllaç, iç savaş saptaması yaptı. Suriye Kürdistanı'ndaki kentlerde yönetim –Erbil anlaşması temelinde– PYD ağırlıklı Kürt ittifakına geçti. Ekim 2012'deki neredeyse hemen uygulamaya konulur konulmaz bozulan yeni ateşkes girişiminin ardından, isyancılarla hükümet güçleri arasındaki çatışmalar, –bunlara Özgür Suriye Ordusu ile PYD arasındaki ve farklı Filistinli grupların aralarındaki çatışmalar da eklenerek– denetimin el değıştirdiği (özellikle Türkiye sınırına yakın) çeşitli bölgelerde ve şehirlerde sürdü. Öncesinde Obama yönetiminin askeri müdahaleden uzak durduğu ABD başkanlık seçimlerinin gerçekleşmesiyle eşzamanlı olarak, Kasım 2012'de, Suriye Ulusal Konseyi'ni içermekle birlikte, Sünnilerin yanı sıra Suriye'deki çeşitli azınlıkları da temsil edeceği ileri sürülen yeni bir muhalefet cephesi, Suriye Devrimci ve Muhalefet Kuvvetleri Ulusal Koalisyonu, Katar'da düzenlenen toplantıda örgütlendiği gibi, Fransa, Türkiye, Katar vb tarafından da meşru temsilci olarak tanındı.

GELİŞMELERİN HER ÜLKEDEKİ FARKLI SEYRİ

Tunuslu bir gencin kendini yakmasıyla ateşlenen ve “Arap Baharı” olarak adlandırılan eylemler ve hareket, hızla çeşitli ülkelere yayıldı ve bütün bölgeyi etkiledi. Mısır ve Tunus'ta işçi hareketinin geçmiş mücadele birikimi, grev hareketleri, sendikal örgütlülüğü, kitlesel protestoların üzerinde yükseldiği zemini oluşturdu. Küreselleşme döneminde, neo-liberal özelleştirme, dünya pazarıyla bütünleşme, yabancı sermaye çekme gibi uygulamalar kapitalizmi geliştirip proleterleşmeyi hızlandırırken kapitalizmin emperyalist merkezlerden başlayan krizinin etkileri bölgeye kadar uzanmış, yüksek hayat pahalılığının yanı sıra yaygın bir işsizliğe neden olmuştu. İyi eğitilmiş ancak işsiz gençlik iletişim ve örgütlenme için internet ve yeni teknolojilerden yararlandı. Arap ülkeleri arasındaki dil ortaklığı, iletişim ve etkileşimi kolaylaştırdı. On yıllardır despotik rejimler tarafından baskı altında tutulan kitleler, ileri atılan, ayaklanan, başarı elde eden başka mücadele örneklerini gördükçe, sokağa çıkmaya, mücadeleyi yükseltmeye yöneldi. Mücadelenin gelişiminde ise, iktidar ve muhalefetteki çeşitli güçlerin, ‘insan hakları ve demokrasi teşvikçilerinden’ islamcılara kadar farklı odakların –daha önceki ilişkilerinin, faaliyetlerinin de sonucu olan– etkinlikleri, konumları ile uluslararası bağlantı ve emperyalist müdahaleler etkili oldu.

gösteri ve grev dalgası sonucunda eski iktidar partisinden bakanlar hükümetten ayrıldı. Ekim 2011'de yapılan seçimlerde ‘ılımlı islamcı’ Ennahda partisi birinci geldi ve koalisyon hükümeti kurdu. Mücadelelerin hedefi ağırlıklı olarak islamcılara karşı döndü.

1991'deki darbeden beri olağanüstü hal uygulanan Cezayir'de, Ocak 2011'de, gıda fiyatlarındaki artışlar, Tunus'taki isyana paralel olarak, protestolar ve hükümet binalarının yakıldığı isyanlara, polisle çatışmalara yol açtı. Gösteriler karşısında hükümet zamları geri aldı. Şubat 2011'de yasaklanmasına rağmen gerçekleştirilen gösterilerde özgürlük ve demokrasi talepleri dile getirildi. Sonunda olağanüstü hal kaldırıldı.

Mısır'da neo-liberal uygulamalar, özelleştirmeler, düşürülen ücretlerle yoğunlaşan sömürü karşısında 2004'ten itibaren işçilerin mücadeleleri yükseldi; 2004-2011 döneminde 3 binden fazla grev ve gösteri gerçekleşti. El-Mahalla El-Kubra'da Mısır İplik ve Dokuma fabrikasında çalışan 27 bin işçinin 2006 ve 2007'deki kazanımlarla sonuçlanan grevleri, çeşitli işkollarında 300 bin işçinin eyleme geçmesiyle sürdü. Yine Mısır İplik ve Dokuma fabrikasında 2008 6 Nisan'ı için örgütlenen grev ise, güvenlik güçlerinin günler öncesinden fabrikayı işgali ile engellendi ve şehirde ayaklanmayla sonuçlandı. Tek resmi sendikal merkez olarak Mısır Sendikalar Federasyonu, işçilerin taleplerinden çok işçi hareketi üzerinde hükümetin denetimini temsil ettiği için, hareket içerisinde Sendika ve İşçi Hizmetleri Merkezi gibi ‘sivil toplum örgütleri’ öne çıkıyordu. Sendika ve İşçi Hizmetleri Merkezi delegasyonu, 2008 ve 2009'da, AFL-CIO ve ona bağlı (NED'in fon aktardığı dört kuruluştan biri olan) Dayanışma Merkezini ziyaret etmek için ABD'ye gitmişlerdi. 2008'deki 6 Nisan grevini desteklemek için bir *Facebook* grubu olarak oluşturulan ve Sırbistan'daki Otpor'un simge ve yöntemlerini kullanıp propagandalarında Gene Sharp'ın ‘sivil itaatsizlik’ taktiklerine yer veren 6 Nisan Gençlik Hareketi, Ocak 2011'de, Tunus'taki isyanın ardından “Öfke Günü” çağrısı yaptı. İki haftadan fazla süren grevler ve Kahire'nin Tahrir Meydanında yüz binlerce kişilik gösteriler sonucunda Şubat 2011'de Devlet Başkanı Mübarek istifa etti; Yüksek Askeri Konsey iktidarı alarak gösterileri, grevleri yasakladı; gösteriler ve mücadeleler askeri yönetime karşı yöneldi. Aralık 2011'de parlamento seçimlerinde Müslüman Kardeşler'in oluşturduğu Hürriyet ve Adalet Partisi 1. parti oldu. Haziran 2012'deki cumhurbaşkanlığı seçimlerini de, yine Hürriyet ve Adalet Partisi adayı Mursi kazandı. Ağustos 2012'de Mursi, Yüksek Askeri Konsey Başkanı Tantavi'yi emekliye sevk etti. Eylül 2012'de öğretmenler,

kamu işçileri greve gittiğinde, artık karşılarında grevlerini kırmak için saldıran, Mübarek yönetimi yerine, Müslüman Kardeşler iktidarıydı.

Tunus ve Mısır'ın ardından Şubat 2011'de –ABD 5. Filosu'nun üssünün bulunduğu– Bahreyn'de, Şii çoğunluk, özgürlük talebiyle sokağa döküldü. Protestoculara ateş açılması, tutuklamalara ve işkenceye başvurulması ile birlikte, hareketi bastırmak için Mart 2011'de Suudi Arabistan'ın başını çektiği Körfez İşbirliği Konseyi kuvvetleri davet edildi. Suudi işgali ile birlikte olağanüstü hal ilan edildi ve muhalefet şiddetle ezildi.

2009'da Suudi Arabistan'la birlikte Şii isyancılara karşı operasyon düzenleyen, ABD ile birlikte El Kaide kamplarını bombalayan Yemen'de, Tunus isyanının ardından Ocak 2011'de, işsizliği, hayat pahalılığını protesto gösterileri başladı. Yüz binlerce kişinin katıldığı, çatışmaların çıktığı, göstericilere ateş açıldığı, yüzlerce kişinin öldüğü, aylarca süren eylemler, Devlet Başkanı Salih'in görevden uzaklaştırılmasını talep eden bir muhalefet hareketine dönüştü. Salih, Nisan 2011'den itibaren Körfez İşbirliği Konseyi arabuluculuğunda yaptığı 'uzlaşarak görevi bırakma' anlaşmalarından birkaç kez son anda vazgeçti. Mayıs 2011'de tırmanan çatışmalarda yaralanan Salih, görevi yardımcısı Hadi'ye devredip tedavi için Suudi Arabistan'a gitti. Sonunda Kasım 2011'de, yargılanmama güvencesi karşılığında iktidarı devretme anlaşmasını imzalayan Salih, Şubat 2012'de yardımcısı Hadi'nin kazandığı başkanlık seçimlerinden sonra iktidarı resmen bıraktı.

Libya'da Şubat 2011'de, –Kaddafi iktidarı öncesinde Mısır'dan kaçan Müslüman Kardeşler'in üslendiği ve islamcı geleneğin köklerinin güçlü olduğu– Bingazi'de protestocuların polisle çatışmaları kısa sürede isyana dönüştü. İsyancılar birkaç gün içinde Bingazi'yi, ardından Misrata ve başka şehirleri ele geçirdi; bazı bakanlar, elçiler istifa etti, isyancıların saflarına geçti; isyancılar, Ulusal Geçici Konsey hükümeti ilan etti. Çatışmalarda yüzlerce kişi öldü, yüz bin kişi Libya'dan kaçtı. BM Güvenlik Konseyi, silah ambargosu, mal varlıklarının dondurulması yaptırımları kararı aldı. Mart 2011'de Kaddafi güçleri karşı saldırıya geçip ilerledi. Batılılar ve Arap işbirlikçileri, isyancılara yardım etmek için özel kuvvetler ve silah göndermeye başladı. Fransa, isyancı Geçici Ulusal Konseyi meşru temsilci olarak tanıdı. BM Güvenlik Konseyi, Libya'da uçuşa yasak bölge ve sivilileri korumak için tüm önlemleri alma kararını kabul etti. Fransa uçaklarının bombardımanı ile ABD komutasındaki koalisyon saldırısı başladı. Libya'da halka silah dağıtıldı, binlerce kişi Kaddafi'ye canlı kalkan oluşturdu. ABD'nin, Türkiye'nin sözde NATO müdahalesine karşı çıkan tutumunu değiştirmesi yönündeki

baskısının sonucunda, NATO komutayı üstlendi. Başta –Kasım 2010'da 'Arap Baharı'nın hemen arifesinde aralarında askeri işbirliği anlaşması yapmış olan– Fransa ve İngiltere ile Katar olmak üzere, Batılı ve Arap işbirlikçilerinin hava bombardımanı ve özel kuvvetlerinin desteğinde isyancılar, aylar süren çatışmalardan sonra, Ağustos 2011'de Trablus'a girdi, Kaddafi'nin karargâhını ele geçirdi. Eylül 2011'de BM, Ulusal Geçiş Konseyi'ni tanıdı, ambargo kaldırıldı. Ekim 2011'de Sirte de düştü, yakalanan Kaddafi linç edildi. Ulusal Geçiş Konseyi şeriatı kabul etti. Temmuz 2012'de seçimler yapılmasına karşın, hükümet kurulup güvenoyu alamadı. Rejim değişikliği sonrası oluşan kaotik ortamda, aşiretler, kabileler ve çeşitli isyancı grupları arasında çatışmalar çıkarken, etkinlik kazanmış olan El Kaide ve radikal islamcılar, Mali'den Suriye'ye bütün bölgede çatışmalara girerek etkinliklerini yaydıkları gibi, İkiz Kuleler saldırısının yıldönümünde, İslam aleyhtarı filmi protesto gösterileri sırasında Bingazi'de konsolosluga saldırarak ABD büyükelçisini öldürdüler.

Tunus'ta başlayıp diğer Arap ülkelerine yayılan isyanlar dizisinde, Katar merkezli El Cezire'nin 'gelecek domino taşı' olarak nitelenmesinin ardından, Mart 2011'de, Suriye'de protesto gösterileri başladı. Güvenlik kuvvetleri tarafından sert biçimde müdahale edilen ve birçok şehre yayılan gösterilerde açılan ateşle yüzlerce kişi öldü. İsyan hareketlerini bastırmak için orduya başvuruldu, yerleşim yerleri kuşatıldı. Nisan 2011'de, olağanüstü hal ve devlet güvenlik mahkemeleri kaldırıldı; ancak protesto gösterileri kesilmedi, silahlı isyana dönüştü; isyancıların silahlı saldırılarında yüzlerce asker, polis öldürüldü. Rusya ve Çin, BM Güvenlik Konseyi'nden karar çıkarılmasını engelledi. Haziran 2011'de, binlerce Suriyeli Türkiye'ye sığındı; Türkiye, muhaliflere örgütlenme, eğitim, silahlanma desteği sağladı. Şam ve Halep'te Esad rejimini destekleyen gösterilerde Türkiye protesto edildi, büyükelçilikteki bayrak indirildi. Esad, reform vaat etti, muhalifleri uzlaşmaya çağırdı. Temmuz 2011'de, çok partililik yönünde anayasada değişiklik yapıldı. Eylül 2011'de, Müslüman Kardeşler'in başını çektiği muhalifler, İstanbul'da kurulan Suriye Ulusal Konseyi'nde bir araya geldi. Ekim 2011'de, Rusya ve Çin, BM'de Suriye'ye yaptırım kararını veto etti. Türkiye'de konuşlanan Özgür Suriye Ordusu saldırılar düzenlerken Esad'ı destekleyen mitinglere yüz binler katıldı. Şubat 2012'de Rusya ve Çin, bir kere daha, BM Güvenlik Konseyi'nde Suriye kararını veto etti. Halep'te, Şam'da bombalı saldırılar başladı. Nisan 2012'de, Annan Barış Planı doğrultusunda yapılan BM gözleminde ateşkes anlaşması birkaç haftadan fazla uygulanamadı. Mayıs 2012'de, çok partili seçimler yüksek katı-